

PAKİZƏ MƏMMƏDZADƏ
Azərbaycan Texniki Universiteti
H.Cavid pr.25.
Pakizə.@.mail.ru.

**İNGİLİS DİLİNDƏ CADƏ CÜMLƏNİN LEKSİK-SEMANTİK VƏ STRUK-
TUR XÜSUSİYYƏTLƏRİ**
(Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə)
Xülasə

İctimai həyat yarandığı vaxtdan mürəkkəb və çoxcəhətli dilçilik elminin qarşısında mahiyyətə aktual, həlli baxımından çətin bir sıra problemlər qoymuşdu. Ümumi dilçilik cümlə, onun növlərini, yazının əmələ gəlməsi və cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq onun qanunlarını, dillərin təsnifatı və s. öyrənir. Deməli "cümlə" problemi də dilçilik elmində araşdırılır, öyrənilir. Dil haqqında elmin bölmələrindən biri olan qrammatika iki hissədən ibarətdir: 1) Morfologiya; 2) Sintaksis. Qrammatikanın məhz cümlə və onun tərkibini öyrənən sahəsi sintaksisdir. Sintaksis dilçiliyin çox əhəmiyyətli sahəsidir. Çünki dilin ən başlıca funksiyası – ünsiyyət vasitəsi olmaq funksiyası da elə sintaksisin vasitəsilə realları. Sintaksisin əsas tədqiqat obyektı söz birləşmələrini, söz bitləşmələrinin tərkibini, onların növlərini, cümlə və söz birləşməsinin oxşar və fərqli cəhətlərini, cümlənin quruluşunu öyrənməkdən ibarətdir. Məhz buna görə də sintaksisin tədqiq etdiyi sahələrdən biri söz birləşməsi, digəri cümlədir. Sintaksisin araşdırdığı problemlərdən biri belədir: Sintaksis söz birləşmələrini, yoxsa cümləni öyrənməlidir? Bu barədə alimlər arasında fikir müxtəlifliyi vardır. Belə ki, dilçilərin bəzilərinin fikrincə, sözlərin hər cür birləşməsi və cümlələr söz birləşmələrinin növü kimi qəbul edilməlidir. Məsələn: F.F. Fortunatov söz birləşmələrindən danışarkən onları iki qrupa ayırır və bunları "bitmiş söz birləşmələri" adlandırır.

Açar sözlər: sintaksis, İngilis dili, sadə cümlə, Azərbaycan dili, tədqiqat.

Həm də o belə birləşmələri söz birləşmələrinin əsası adlandırır. İkinci qrupa isə iki müstəqil sözün birləşməsindən əmələ gələn, lakin cümlə təşkil etməyən birləşmələri daxil edir, bunları isə "bitməmiş söz birləşmələri"nin hissələri hesab edir. Beləliklə, aydın olur ki, F.F. Fortunatov cümlələri də söz birləşməsinin bir növü hesab etmişdir. Məhz buna görə də o, söz birləşməsindən danışarkən belə bir nəticəyə gəlir ki, "bitmiş söz birləşmələri və bütöv cümlələr-dilçilikdə bir-birinin sinonimləridir".

A. Abdullazadə də sözbirləşmələri ilə cümlələr arasında keyfiyyətə fərq görmür. Odur ki, sözlərin hər cür birləşməsini, hətta cümlələri də söz birləşməsinin bir növü adlandırır. Digər qrup alimlər isə söz birləşmələrini nəzərə almadan cümlə haqqın-

da bəhs etməyi mümkün hesab edirlər və belə bir qənaətdə gəlirlər ki, sintaksis yalnız cümlələrdən bəhs etməlidir. (1-s.25-27).

Akademik V.V. Vinoqradov sintaksisin funksiyasından bəhs edərək yazırdı: "söz və söz birləşmələrinin cümlə üzvü kimi cümlə strukturunda birləşməsinə öyrənmək və cümlənin səciyyəvi konstruktiv-grammatik əlaqələrini öyrənmək – sintaksisin əsas vəzifəsidir". M.Qanşina və N.Vasilevskaya "English grammar" kitabında sintaksisə belə bir tərif verirlər ki, sintaksis qrammatikanın cümlədə sözlərin birləşmə əlaqələrindən, cümlənin müxtəlif növlərindən, cümlənin quruluşundan və mənasından bəhs edən sahəsidir. Belə bir təriflə onların da sintaksisin yalnız cümlələrdən bəhs edən sahəsinin olduğunu görürük. Onlar söz birləşmələrini sintaksisə daxil etmirlər. Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz qrammatiklər kimi, M.Qanşina və N.Vasilevskaya da hesab edirlər ki, sintaksis yalnız cümlələrdən bəhs edən elm sahəsidir. Cümlənin mürəkkəbliyi və çoxcəhətliyi onu təyin etməyi çətinləşdirir. Bu sintaktik vahidin get-gedə çoxalan, artmaqda davam edən təyinediciləri mövcuddur. Cümlə vacib, mərkəzi sintaktik quruluşlardan biridir, lakin sonuncusu deyil. Buna görə də demək olar ki, cümlə-sintaktik quruluşdur. Daha geniş yayılmış təyin etməkdə isə onu "sintaktik quruluş" yox, "söz qrupu" adlandırırırlar. Ş.Aslanov Sözlün estetik yaddaşı əsərində yazır: "Hər bir sintaktik quruluş söz qrupu olduğundan, ənənəvi təyin etmədə verilən məlumat qeyd olunmur. Bununla belə, cümlənin sintaktik quruluş kimi təyin edilməsi daha dəqiqdir, sintaktik quruluşun özü də söz qrupudur, lakin hər söz qrupu da sintaktik quruluşu təşkil etmir. Cümləni sintaktik bəmindən xarakterizə etdikdə biz onun digər sintaktik vahidlərlə olan əlaqələrini qeyd etdik. Onun spesifik cəhətlərinə gəldikdə isə, cümlə üç aspektdə öyrənilir; 1. Struktur; 2. Semantik; 3. Pragmatik. (2-s.43-44)

Sonuncu başlayaraq görürük ki, cümlə nitq əlaqəsinin ən kiçik vahididir. Cümlədə ən aşağı səviyyədə olan struktur vahidlər yalnız onun tərkib hissəsi kimi ola bilərlər. Onlar müstəqil şəkildə, cümlədən kənar vəziyyətdə nitqdə istifadə olunmama qədər dəyərlər. Bundan başqa cümlə sözdən və söz birləşmələrindən fərqli olaraq reallığa əsaslanan situasiyanı ifadə edir. Belə ki, "night" lüğətdə bir söz kimi mövcud olan təbiət varlığının bir hissəsini bildirir. İsim kimi "night" – "gecə" anlamının dillə ifadəsidir. "Night" cümlə kimi isə tamamilə başqadır. "Night" cümləsi gecənin mövcudluğunu real fakt kimi göstərir. Fəlin şəxsi formasını özündə birləşdirən cümlələrdə aktualizasiya daha sadə şəkildə görünür. Məsələn, "The Sun Shines" cümləsi ilə "Sun Shine" arasında fərq vardır. Aktualizasiya da digər sintaktik mövcud olmalar kimi xüsusi ada malikdir – predikativlik. Beləliklə, İ.P. İvaova, V.V. Burlakova, Q.Q. Poçepsov cümlələri belə xarakterizə edirlər: Cümlə-nitq əlaqələrində istifadə olunan, predikativlə xarakterizə edilən, müəyyən struktur sxemi yaradan ən kiçik sintaktik quruluşdur. Professor O. Musayev cümlənin aşağıdakı tərifini qənaətbəxş hesab edir: "Müəyyən qrammatik quruluşa və intonasiyaya malik olan, nisbətən bitmiş fikir ifadə edən nitq vahidinə cümlə deyilir".

Cümlənin tərifı problemi. Cümləyə tərif verməzdən əvvəl verməzdən əvvəl onun nədən ibarət olduğunu bilmək zəruridir. Belə ki, cümlənin tərkibinin ,onun elementlərinin öyrədilməsi cümlənin tərifini dəqiqləşdirməyə kömək edir..Belə ki,eyni bir şəxs Peter ,you,I,this man,my roommate,Jon`s son ,Mary`s brother və sair adlana bilər.Peter-adı ilə tanınan şəxs adlarının mümkün olan siyahısı sonsuzdur və hətta bu gün bizə məlum olmayan yeni sözlər də bu siyahıya daxil ola bilər.Cümlənin modal-lıq aspekti də çoxcəhətlidir . Struktural cəhətdən modal-lıq planı əsas hesab olunur ki, bu da felə - xəbərə tabedir. Bu,hər bir cümləyə xas olan cəhətlərdəndir.Hətta xəbərsiz cümlələr də bu və ya digər plana məxsus olan cümlələr kimi başa düşülür , lakin qrammatik cəhətdən modal-lıq planı yalnız fel olan cümlələrdə ifadə olunur.

Lakin əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi , bu təriflər müxtəlifdir,saysız-hesabsızdır.İndi isə biz digər dilçi alimlərin cümlə haqqında irəli sürdükleri nəzəriyyələr və təriflərlə tanış olaq. L.S.Barxudarov,D.A. Ştelinq cümlənin başlıca xüsusiyyətlərindən birinin intonasiya olduğunu təsdiq edirlər.Onlar göstərirlər ki, intonasiya xüsusiyyətli cümlədən kənarda heç bir intonasiyaya malik olmayan söz və söz birləşmələrini cümlədən fərqləndirən başlıca vasitədirWater sözü və cold water söz birləşməsi yalnız müəyyən bir əşyanı məfhumu bildirirlər.Lakin intonasiyaya malik olan Water!,Cold water! Cümlənin müəyyən bir fikir bildirir (= There is water there)? ya da xahiş və ya əmr ifadə edə bilir (= Give me some water).Bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq müəlliflər yazırlar ki, müxtəlif məfhumları ifadə edən söz və söz birləşmələrindən fərqli olaraq , cümlə bitmiş fikir ifadə edir və insanlar arasında mühüm ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir.Belə ki , nə isə məlumat verərkən , məlumat alarkən , hər hansı fikrə münasibət bildirərkən insanlar cümlələrdən istifadə edirlər .B.İlyiş “The Structure of Modern English “ kitabında yazır ki , cümlə məfhumu hələ də qanəedici bir təlim qəbul etməmişdir .Yəni hər hansı bir linqvistik birləşmənin cümlə olub-olmamasını müəyyən etmək çətinlik yaradır .(3-s.30-31)

Ədəbiyyat:

1. Abdullazadə Arif, Novatorluq və üslub, Bakı, 2004,səh:25-27
2. Alışanov Şirindil, Sözün estetik yaddaşı, Bakı, Elm, 1994,səh:43-44
- 3.B.İlyuş:Müasir Azərbaycan dilinin strukturu”Bakı.”Elm”nəşr.1985.səh:30-31

P.Mamedzade

Lexical-semantic and structure features of a simple sentence in the language

Summary

Gamification allows you to present educational content to learners in a way that's engaging, visually compelling, and personalized. In this course, Karl Kapp explores the various types of gamification, and shows how to use gamification and interactive

learning to develop effective learning experiences. He explains how to add game elements to instructional design and use

reward systems for learner engagement. He also reviews the different types of structural gamification, including competition-based and badge-based. To wrap up, he dives into content gamification, explaining how to leverage characters for learning, create challenges, and provide juicy feedback.

A **simple sentence** is the most basic **sentence** that we have in English. It has just one independent clause, which means only one subject and one predicate. A **simple sentence** is also the shortest possible **sentence**; it can have as little as two words! Overall, a **simple sentence** is exactly what it sounds like **simple**!

Use these 37 **simple sentence** examples and the accompanying worksheet to help you understand this type of **sentence**, which has ... **Simple sentences** have one subject and one verb or predicate. ... What Are Basic **English** Grammar Rules? A **simple sentence** contains only one independent clause. An independent clause is a group of words that has a subject and a verb and can stand alone as a complete thought. These kinds of **sentences** have only one independent clause, and they don't contain any subordinate clauses. They express only one main idea.

Lexical semantics is the study of word meaning. Descriptively speaking, the main topics studied within **lexical semantics** involve either the internal semantic .... The nature of **lexical semantics** has changed markedly in the twenty-to-thirty years since classic texts like Lyons (1977) and Cruse (1986)

KEY WORDS: syntax, English, simple sentence, Azerbaijani language, research.

П.Маммадзаде

Лексико-семантические и структурные особенности простого предложения в Английском языке
Резюме

Declarative sentence (повествовательное предложение) – предложение, которое сообщает определенный факт или информацию в **утвердительной** или **отрицательной форме**. Интонация такого предложения в основном нисходящая, используется прямой порядок слов (подлежащее перед сказуемым). В английском языке, как правило, **может быть только одно отрицание в предложении**, в отличие от русского языка, где может быть двойное отрицание (использование вместе частицы не, ни и отрицательных местоимений, наречий и т.д.).

Interrogative sentence (вопросительное предложение) – предложение, которое выражает вопрос. Они образуются с помощью непрямого порядка слов (сказуемое перед подлежащим), а также вопросительных слов.

Imperative sentence (повелительное предложение) – предложение, которое побуждает собеседника к действию, то есть выражает приказ, просьбу, ко-

манду, приглашение и т.д. В таких предложениях часто опускается подлежащее **you** (ты, вы), так как оно понятно из контекста, глагол используется только в форме инфинитива без частицы **to**.

Иногда в повелительных предложениях местоимение **you** не опускается для того, чтобы эмоционально выделить и усилить приказ или команду.

Для того, чтобы сформировать **отрицательное повелительное предложение** (запрет или просьбу), всегда используется вспомогательный глагол **do** в отрицательной форме, даже с глаголом **to be**.

Для образования приказа, повеления, направленного на третьих лиц, используется глагол **to let** (разрешать). **To let** также используется для предложения помощи или при просьбе разрешить что-то..Форма **let's** (сокращение от **let us**) используется для предложения совместного действия. В этом значении полная форма **let us** практически не используется.

Простые предложения по своей структуре (наличию или отсутствию некоторых членов предложения) подразделяются на **двусоставные** и **односоставные**, а также на **нераспространенные** и **распространенные**.

Ключевые слова: синтаксис, Английский язык, простое предложение, Азербайджанский язык, исследования.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.09.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.11,2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rəfiq Cəfərov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur